

Б.СУМЪЯАБААТАР: Луут хотын бичээсийг тайлан уншлаа

Хэл зүйн ухааны доктор, профессор Балдандоржийн Сумъяабаатартай ярилцлаа. “Монголын нууц товчоо”, “Эх бичгийн судлал”, “Их засаг” хууль”, “Монголын эртний ба дунд зууны үеийн хөгжил”, “Монголчуудын уг гарвалын судалгаа”, “Дундад зууны Монгол, Солонгосын харилцаа” зэрэг сэдвээр судалгаа хийсэн, эрдэм шинжилгээний хялбарчилсан 130 гаруй өгүүлэл нийтлүүлсэн тэрбээр дотоод, гадаадын эрдэмт шинжилгээний 30 гаруй хуралд илтгэл хэлэлцүүлсэн эрдэмтэн юм. Түүний бүтээлүүдээс олон улсын 260 гаруй эрдэмтэн эш татсан байдаг. Энэ удаа Б.Сумъяабаатар доктортой Луут хотын тууриас илрүүлсэн эд өлгийн зүйлийн бичээсийн талаар ярилцсан юм.

-Хүннүгийн нийслэл Луут хотын тууриас нэгэн бичээс гарсан тухай шуугицгааж байна. Түүнийг та тайлан уншиж, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичсэн гэж сонслоо.

-Т.Идэрхангай, Г.Эрэгзэн нарын залуу археологич Луут хотын туурийг малтсан тухай тэндээс гарсан вааран дээрх бичээсийн талаар зурагтаар нэвтрүүлэг үзэж, ярилцлага өгснийг нь уншсан. Уг дурсгалыг илрүүлсэн археологич Т.Идэрхангайтай биечлэн уулзсан. Ёстой л нэрэндээ таарсан, хангайн буга шиг сүрлэг сайхан хөвүүн байна лээ. Намайг судалгааныхаа өрөөнд оруулаад, зурагтаар гарснаас арай өөр буюу бүтэн болгосон ваарын бичээсийг үзүүлсэн юм. Тэгээд бас зураг авахыг ч зөвшөөрсөн. Уг ваар, түүн дээрх бичээс нь дэлхийн эрдэмтдийн анхаарлыг татахуйц, шинжлэх ухаанд нээлт болсон, тун олзуурхууштай, нэн омогшмоор олдвор гэдгийг цохон тэмдэглэе.

-Зурагтаар гарснаас нь үүдэн бодоход хятад бичиг шиг харагдсан. Та хятад хэлтэй юу. Богино хугацаанд хурдан тайлан уншжээ.

-Би хятад хэл мэдэхгүй. Эртний хэдэн мянган ханз үсгийг нүдэлж, цээжилсэн төдий л хүн. 18 настайгаасаа БНАСАУ-д Хон Ги Мүн багшаараа заалгасан зүйлээ огоорч гээлгүй, “Таван хэлний толь”, “Гучин зургаат тайлбар толь”-ийг хэвлүүлэх, “Монголын нууц товчоо”-ы нангиад галигийн ханз үсгийг судалж, таван мянга гаруй хуудастай бүтээл хэвлүүлж, эртний ханз үсгээр бичиж тэмдэглэсэн солонгос сурвалж дахь Монголын холбогдолтой зүйлийг түүвэрлэн орчуулах зэргээр нангиад үсэг, түүний эртний олон хэлбэрийг сонирхон судалсаар өтөл настайгаа болгосон хүн, би.

-Урд зүгийн зарим эрдэмтэн тэрхүү бичээсийг тайлж уншсан гэж сонссон юм. Таны судалгаа тэднийхээс юугаараа ялгаатай вэ?

-Тэдний судалгааны чиг нь зөв байна билээ. Тэдгээр эрдэмтний ажил судалгааны маань хүрээнд орж ирсэн юм. “Монголын нууц товчоо”, “Их хоригийн бичээс”-т өгүүлдэг “Тэнгэрийн хөвүүн” гэсэн хэллэг ба “Шанью” гэсэн үг тод

харагдсан тул ихэд сонирхсон. Нөгөө талаар, шинжлэх ухаан бол шударга, чөлөөт орсолдоонт соёлын салбар. Нэг олдворыг хэдэн ч хүн өөрийн өнцгөөс судалж, тайлбарлаж болдог. 20 үгтэй, тавхан мөр “Чингисийн чулууны бичээс”-ийг дотоод, гадаадын хориод эрдэмтэн судалсан ч нэгэн мөр болоогүй зүйл бий. “Монголын нууц товчоо”-г үе үеийн олон арван эрдэмтэн мэргэд судалсан ч мөлжүүр нь дуусаагүй байх жишээтэй. Шинжлэх ухаанд оруулсан хувь нэмрийг их, бага, дээр, доор гэж ялгадаггүй, ганцхан үг, өчүүхэн шинэ санааг ч тэнхрүүлэн, эрхэмлэн дээдэлдэг, нэгэн асуудлаар газар газарт зэрэгцсэн судалгаа хийхийг ч үгүйсгэдэггүй зарчимтай. Тэгээд, залуу эрдэмтдэд тус болоосой хэмээн нөхөн тайлбарлан унших оролдлого хийсэн өгүүлэл бичсэн юм. Нэлээд зүйл нэмсэн, шинэ санал дэвшүүлсэн байгаа. Уг дурсгал дээврийн вааран дээр байна. Бөгтөр, амцгар, иргүүлт, дусах, гохтой гэх зэргээр ваар олон янз шүү дээ. Уг дурсгалыг гохтой буюу хараа вааран дээр бичсэн байна лээ. Мөн тулгарын үсэг, эртний бичиг зохиолд гардаг хэлбэр тоймгүй. Энэхүү дурсгал дахь “Тэнгэр” гэдэг үсэг 272 хэлбэртэй байгаа. Мөн “хөвүүн” гэдэг үсэг 468 хэлбэртэй байх жишээтэй. Чухам ямар хэлбэрээр бичсэнийг нь олж тогтоосон. Уг дурсгалд байгаа 11 ханз үсэг тус бүрт тайлбар ойллого бичсэн дээ.

-Хүннүгийн Шаньюгийн тухай эртний хятадаар бичсэн байгаа нь монголчууд тухайн цагт хятад ханз хэрэглэж байсан гэсэн үг үү. Тэгвэл ноцтой асуудал хөндөгдөх юм биш үү?

-Уг дурсгалыг эртний нангиад тулгарын үсгээр бичсэн юм байна лээ. Монголчуудын соёл, үсэг бичгийн амин судас, гол асуудалтай холбогдолтой нь үнэн. Хэдийгээр энэ бичээс эртний нангиад тулгарын үсгээр бичсэн, “Тэнгэрийн хөвүүн Шанью” гэж эхэлж байгаа боловч, монголчууд нангиад үсгийг авч хэрэглээгүй, хятадын соёлын хүрээний улс байгаагүй гэсэн үзлийг үгүйсгэх баримт биш л дээ. Монголчууд нангиад үсгийг авч хэрэглээгүй хэдий ч хөршийнхөө бичиг соёлыг ихэд хүндэлдэг түмэн гэдгийн гэрч юм. Тулгарын үсэг төрөл олонтой. Тэр тухай миний бие тухайлан судалж, одоогоос 20 жилийн өмнө БНСУ-ын “Монгол судлал” сэтгүүлд өгүүлэл нийтлүүлсэн удаатай. Түүгээр зогсохгүй, Солонгос зэрэг оронд байхгүй буюу ховор тохиолдох нэр томъёо монгол хэлнээ байдаг тухай баримтаар өгүүлсэн. Мөн, “Тэнгэрийн хөвүүн” гэдэг хэллэг нангиад болон нангиад соёлын хүрээний орнуудад их хэрэглэдэг, түүх судар эртний бичиг зохиолд нь “Хуанди”-ийг хэлдэг тухай олонтоо өгүүлдэг тул нангиад зүгийн гаралтай байх гэгцгээдэг. Мөхөс хүн би “Тэнгэрийн хөвүүн” гэдэг хэллэгийн гарлыг бөөгийн шашинт, тэнгэр шүтээнт түмний, түүн дотор монголчуудынх байж магадгүй гэсэн саналаа хэдэнтээ дэвшүүлсэн. Монгол удмын сяньби хэлэнд “тэнгэрийн хөвүүн” гэсэн хэллэг байсан. Харин энэ удаа Хүннүгийн нийслэл гэж археологичдын үзэж байгаа Луут хотын тууриас тулгарын үсгээр бичсэн дурсгалаас Хүннүгийн Шаньюг “Тэнгэрийн хөвүүн” гэдэг байсан

тухай 陈子平 陈 гэж тов тодорхой гарлаа. Он цаг нэн урагшлав. Өөрөөр хэлбэл, Хүннү Сүншүгийн үеэс монголчуудад энэ хэллэг байсны түүхэн баримт олдлоо гэсэн үг. “Монголын нууц товчоо”-д Алашгоо эх, сүүлд төрсөн хөвүүдээ “Тэмдэг нь тэнгэрийн хөвүүд буюу тээ” гэсэн байдаг. Мөн сансрын зургаас илрүүлсэн “Их хориг” тийнх наасан бичээсэд “Хаан тэнгэрийн хөвүүн (хөвүүд)” гэсэн байдгаас эшлэхэд

21.5

挑儿	184	t'iao
儿	16	wu
兒	105	er
兒	17	er
兒	16	wu
兒	54	er
兒	26	er
兒	83	er
兒	183	t'iao
兒	18	t'iao
兒	28	er
兒	36	er
兒	13	er
挑	21	t'eng
兒	9	er
兒	50	er
兒	64	er
可	62	ko
兒	16	wu
也	40	er
佛	123	pe
由	124	you
者	115	che

байшингийн оройн ваарны булан дээр тийнхүү бичихгүй л дээ. Нөгөө талаар тэнгэр шүтээнт түмний гүн ухаанд ч тохирохгүй.

Бас, орчин цагт олон хэлнээ “мангтугай” гэсэн утгатай “түмэн нас” (萬歲) гэсэн хэллэг ч нас барсан хүн, хойд настай холбогддог тухай “Түүхэн тэмдэглэл” (史記 sh i -jm) хэмээх алдарт бүтээлд байна. “史記 sh i -jm”-ийн “Өтгөсийн бичиг”-т “萬歲”-ийг “эрхим хүний нас барсныг нээрлэн тийнхүү хэлдэг” гэжээ.

тав ба зургадугаар ханз 陈, 子, 平 нь нийлээд “тэнгэрт одох”, “тэнгэрт гарах”, “тэнгэрт халих” болж байна. Үүнээс улбаалан, өгүүлэн буй дурсгалын бичээс нь Шаньюг амьд сэрүүн байхад бус, нас барсан хойно нь бичсэн, тахилга (Dekul) (taqil 7-a) сүмийн оройн ваарны бичээс байх гэж бодоход арга буюу хүргэлээ. Үүнд: “Наран, саран ивээлт Хүннүгийн Их Шанью” гэж тамгандаа сийлсэн. Их хүнийг амьд сэрүүн байхад нь тэгж

Энэ мэт нэлээд зүйлийг дэлгэрэнгүй өгүүлсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл минь удахгүй хэвлэгдэнэ.

-Тэгэхээр уг бичээсийг хэрхэн тайлан, сэргээж уншсанаа та тайлбарлаач.

-Олон үг огт хэрэггүй. Хялбарчлан зургаар үзүүлбэ. Тайлбарыг нь анхааралтай уншаарай.

